

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.026.4

Віта Бутенко

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-3578-8147

Оксана Білер

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-9969-3289
DOI 10.24139/2312-5993/2022.09-10/003-013

ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті визначено найбільш вагомі та поширені тлумачення ключового феномену дослідження – «наочність»; прослідковано філософську та психолого-педагогічну сутність принципу наочності в освітньому процесі; уточнено класифікації наочності, як дидактичного елементу навчання, які науковці систематизували за умовними ознаками; виокремлено й обґрунтовано види наочності: матеріальну, уявну та комп'ютерну або віртуальну та розкрито дидактичні функції, які мають реалізовувати означені види наочності; окреслено дидактичні принципи використання наочності для навчання здобувачів початкової освіти.

Ключові слова: наочність, освітній процес, початкова школа, здобувачі початкової освіти.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності та якості освітнього процесу є одним із пріоритетних завдань удосконалення сучасної освіти. Концепція Нової української школи висуває нові соціальні вимоги до системи освіти і, зокрема, до підготовки здобувачів початкової освіти, де закладається фундамент для подальшого навчання. В освітньому процесі початкової школи важливо розвивати у здобувачів інтерес до навчання, спираючись на чуттєве сприйняття дидактичної інформації, включаючи всі органи чуттів при сприйнятті навколишнього світу. Чим різноманітніше чуттєве сприйняття навчального матеріалу, тим краще він засвоюється. Це досягається при широкому використанні наочних засобів на всіх етапах навчання, за допомогою яких учень, під керівництвом учителя, проходить шлях здобуття знань, формування моральних і громадянських позицій.

Аналіз актуальних досліджень свідчить про значну кількість розвідок присвячених проблемі використання наочності в освітньому процесі як засобу: активізації навчальної та творчої діяльності здобувачів освіти (Т. Занков, А. Зільберштейн, Л. Кохан, Я. Коменський, К. Ушинський та ін.); підвищення активності та інтенсифікації

навчального процесу (Ю. Бабанський, І. Малафіїк, О. Стадник, А. Романюк та ін.); визначення можливостей підвищення якості знань та умінь учнів (В. Громовенко, А. Розуменко, М. Фіцула, О. Ярмолович та ін.); розвитку візуального мислення здобувачів (О. Асмолова, Ф. Бартлет, Г. Брянцева, А. Вербицький, С. Герасимова, Н. Житеньова, З. Калмикова, Е. Макарова та ін.). Зазначимо, що хоча розкриття питання комплексного використання засобів наочності в освітньому процесі завжди була в центрі уваги педагогічної думки, однак потребує узагальнення та уточнення основних аспектів означеного процесу.

Мета статті полягає у визначенні видів, функцій, дидактичних принципів використання наочності в освітньому процесі початкової школи.

Методи дослідження. Дійсність отриманих результатів підтверджується застосуванням таких *теоретичних* методів: аналіз, синтез, порівняння, класифікація психолого-педагогічних та методичних джерел – з метою уточнення сутності ключового феномену дослідження та визначення наукових підходів до вивчення означеної проблеми; систематизація, узагальнення, структурно-функціональний аналіз – для визначення видів, функцій, дидактичних принципів використання наочності в освітньому процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Теорія чуттєвого пізнання дійсності останнім часом активно розвивається і дозволяє розглядати навчання, яке базується на принципі наочності, з нових позицій: мова йдеться не просто про опору на наочні враження дитини, а про формування її образного досвіду, зокрема, здатність до розумово-зорової інтелектуальної діяльності. Така необхідність нового підходу до реалізації принципу наочності на початковому етапі навчання продукує використання механізмів розвитку зорового (візуального) сприйняття здобувача.

Уперше наочність, як принцип навчання, ввів у теорію й практику Я. Коменський (Коменський, 1989). Описане дослідником «золоте правило» дидактики свідчить про те, що предмет, який потрібно засвоїти, має бути наданий учням для попереднього сприйняття органами чуття. Науковець вважав наочність джерелом накопичення знань. У дослідженні І. Малафіїк (Малафіїк, 2014, с. 200) знаходимо думку про те, що Песталоцці, як послідовник Я. Коменського, вбачав наочність ще й засобом розвитку здібностей і духовних сил дитини та найважливішою умовою початкової освіти,

згідно з якою в досліджуваному предметі виділяються найбільш зрозумілі і конкретні для дитини елементи, доступні її спостереженню або пов'язані з її попередніми знаннями.

Щодо трактувань поняття «наочність», то існують різні підходи до його визначення. Визначимо найбільш вагомі, на наш погляд, та поширені тлумачення сутності означеного терміну: «один із принципів навчання, що передбачає вивчення матеріалу на основі живого й безпосереднього сприймання навчальних явищ, навчального процесу, засобів дії або їхніх зображень, які здобувачі за планом мають засвоювати» (Громовенко, Ярмолевич, 2010); «дидактичний принцип, який полягає в тому, що в основі навчання покладено конкретні образи, які безпосередньо сприймаються учнями» (Гончаренко, 1997); «перехід у навчанні від реального до абстрактного, від конкретного до уявлюваного, від ознак і уявлень до понять і визначень» (Кохан, 2016). Результати проведеного аналізу наведених визначень дозволяють стверджувати, що поняття «наочність» – це один з основоположних дидактичних принципів в освітньому процесі, який трактується як специфічна властивість психічного образу, що виникає у процесах сприйняття, пам'яті, мислення та уяви при пізнанні предметів оточуючого світу.

Із метою чіткого розуміння означеної проблеми, вважаємо доцільним дослідити філософську та психолого-педагогічну сутність принципу наочності в освітньому процесі. Так, у філософських джерелах можемо знайти різні відображення аспекту чуттєвого пізнання дійсності. Одні вважали, що пізнання оточуючої дійсності починається із відчуттів (Демокрит), інші – із зорового сприйняття предметів та явищ (М. Квінтіліан, Т. Мор), ще інші до всього вищезазначеного додавали залучення органів чуття, оскільки існує об'єктивний світ, який даний людині у її чуттєвій сфері (Ж.-Ж. Руссо, І. Кант). Як бачимо, людське пізнання у філософській науці розглядається як складний суперечливий процес, що йде від живого споглядання до абстрактного мислення та від нього до практики. Пізнання починається з чуттєвого сприйняття (живого споглядання) навколишнього світу, що забезпечує відображення дійсності у вигляді чуттєвих конкретних образів, сприйнятів та уявлень. За допомогою органів чуття людина пізнає оточуючу дійсність, за допомогою наочних образів переходить до раціонального пізнання, що дозволяє проводити аналіз та синтез, робити висновки та узагальнення. Чуттєве пізнання будується на здібностях людини відчувати й сприймати чуттєво-конкретні предмети та явища, а далі, за допомогою

абстрагування та узагальнення, фактів та явищ, переходити до раціонального пізнання.

У філософії живе споглядання і абстрактне мислення аналізуються як два взаємопов'язані щаблі пізнання, діалектичний зв'язок яких у пізнанні виявляється у взаємозв'язку чуттєвого, предметного та абстрактного, узагальненого знання. Наочність сприймається як певним чином раціонально осмислена чуттєва предметна галузь оточуючого світу, відбита оціночно-вольовим моментом в індивідуальній свідомості людини. Філософи зазначають, що наочність як основа розуміння наукового знання є емоційно-чуттєвим феноменом, для якого характерні раціональність, стійкість, модельна визначеність. Виникає проблема наочного відображення у свідомості людини видимих предметів та явищ (образної наочності) та наочного відображення невидимого світу, що осягається інтуїтивно (необразною наочністю), тобто чуттєве сприйняття дозволяє відобразити як зовнішні сторони предметів – створити їх образ, а й зумовити передумови для уявного аналізу предметів, переходу до рівня відображення сутності, що тягне до виникнення та розвитку знання, суб'єктивного образу, вкладених у предметно-практичне освоєння дійсності і пов'язане з ним перетворення потреб та мотивів діяльності (Опачко, 2019).

Для пізнавального процесу цінним є використання отриманого досвіду та відображення образу об'єкта й тоді, коли не спостерігається органами чуття. Тоді чуттєво-наочні образи проявляються уявленими образами, тобто пізнання оточуючої дійсності здійснюється за допомогою уявлень, які виникають в образі пам'яті або уяви. За допомогою безпосереднього показання органів чуття людині відкривається лише мала частина того, що існує. Багато об'єктів, про існування яких наші органи чуття не можуть нічого сказати, можуть опинитися поза увагою особистості. Людині важко усвідомлювати предмети і явища, які не спостерігаються в певний момент.

Аналіз педагогічних напрацювань свідчить про те, що зустрічаються різні класифікації наочності, як дидактичного елементу навчання, які науковці систематизують за умовними ознаками. Зокрема, дослідники розрізняють такі основні її види:

– І. Малафіїк визначає «предметну» наочність (моделі, прилади, пристрої, засоби віртуальної наочності, знаково-символічну наочність, картини, схеми, графіки, таблиці тощо (Малафіїк, 2014, с. 199);

– А. Розуменко розглядає наочність як «конкретну» (на рівні явищ), яка полягає у безпосередньому спостереженні реальних об'єктів й спрямована на розширення чуттєвого досвіду та «абстрактну» (на рівні загального), що характеризує форму вираження логічного знання і сприяє прискоренню мислення людини й спрямована на розкриття суті процесів і явищ, що вивчаються. Засобом абстрактної наочності є «знаково-символічна» наочність, яка відображає структуру і функцію процесу заміщення, кодування інформації, моделює абстрактні залежності за власним зовнішнім виглядом (Розуменко, 2000, с. 26);

– А. Романюк виділяє «комп'ютерну» або «віртуальну» наочність й акцентує увагу на використанні комп'ютерних технологій в освітньому процесі, які дозволяють моделювати різні наочні абстракції. Віртуальна наочність дозволяє імітувати реально протікаючі процеси (Романюк, 2017, с. 536);

– О. Савченко відмічає «природну», «малюнкову», «об'ємну», «звукову» і «символічно-графічну» наочність як на паперових, так і на електронних носіях та аудіовізуальні види наочності, що передають інформацію через звук і зображення, яку учні сприймають за допомогою технічних засобів навчання (Савченко, 2013, с. 275);

– О. Стадник розпізнає «зовнішню» і «внутрішню» наочність і констатує, що «внутрішня» наочність спирається на «зовнішню», яка передуює у житті і повинна передувати також роботі уяви, до якої зводиться «внутрішня» наочність (Стадник, 2013, с. 14);

– М. Фіцула розрізняє «натуральну», «образну», «символічну» (динамічну і статичну, плоску і об'ємну) (Фіцула, 2013, с. 149).

Проаналізувавши погляди дослідників (Малафіїк, 2014; Розуменко, 2000; Романюк, 2017; Савченко, 2013; Стадник, 2013; Фіцула, 2013 та ін.) та осмисливши сутність запропонованих ними класифікацій наочності, нами виокремлено три *види* наочності: матеріальна, уявна та комп'ютерна або віртуальна. Розкриємо їх більш детальноше.

До матеріальної наочності ми відносимо предмети та явища, які безпосередньо впливаючи на органи чуття, створюють певний психічний образ тобто об'єкт запропонований суб'єкту у вигляді зовнішнього предмета, властивостей, відносин. У результаті суб'єкт отримує різні відчуття (зорові, слухові, дотичні, нюхові, смакові), через які він і сприймає об'єкт, що пізнається. Саме зовнішній предмет

створює певний пізнавальний образ, відбувається перетворення матеріального на ідеальне в результаті предметної діяльності.

Слушним, на нашу думку, є виділення уявної наочності. Уявні образи – це внутрішня імітація, відтворення всіх властивостей об'єкта у свідомості. Уявні образи – це образи предметів чи явищ, що не сприймаються в конкретний момент, які засновані на минулому їх сприйнятті, тобто образи уявлення – це образи пам'яті. Образи уявлення суттєво відрізняються від відповідних їм образів сприйняття, на основі яких вони виникли, це узагальнений та перероблений образ сприйняття. Образи уявлення поєднують у собі наочні елементи відповідних образів сприйняття і знань, які стосуються предмета чи явища. Образи уяви – це образи таких об'єктів, які особистість ніколи безпосередньо не спостерігала, не сприймала. Незважаючи на це, вони складені зі знайомих та зрозумілих їй елементів образів сприйняття та уявлення. У створенні образів уяви беруть участь як процеси сприйняття і пам'яті, і особливо процеси мислення.

Наступним видом нами визначено комп'ютерну або віртуальну наочність. З огляду на те, що комп'ютерні технології дають можливість створювати та застосовувати віртуальні наочні матеріали, вони розширюють можливості подання навчальної інформації, дозволяють здобувачам самим створювати наочні образи тих чи інших предметів і явищ й активно включати їх в освітній процес, посилюють мотивацію до навчання, розширюють можливості подачі навчальних завдань, розвивають рефлексію, виховують увагу і пам'ять. Комп'ютери дають можливість використовувати інтерактивні флеш-анімації, тренажери (засоби, що спрямовують та контролюють здобувача в його роботі зі створення моделі тієї чи іншої ситуації та реалізації необхідних дій з навчальним матеріалом), комп'ютерні тести, віртуальні міні-лабораторії (моделюються життєві ситуації), ілюстровані текстові завдання з аудіо супроводом, а також мультимедійні презентації, що міцно увійшли до шкільного життя.

Спираючись на дослідження А. Романюк (Романюк, 2017), де вона вказує на те, що кожен вид наочності має реалізовувати певні дидактичні функції таким чином, щоб навчальна інформація, закладена в наочність, була максимально зрозуміла, сприйнята і засвоєна здобувачами. З огляду на це, доцільно визначити дидактичні *функції* відповідно до нашої класифікації. Зокрема, функції матеріальної наочності – ознайомлення здобувачів початкової освіти з реальними

об'єктами природи, з явищами і процесами в ході дослідів, спостережень, ознайомлення з фактами, предметами, явищами через їх відображення. Функціями уявної наочності нами означено розвиток абстрактного мислення, сприяння створенню у здобувачів образу відображення певного поняття, явища, мислених уявлень. Функціями комп'ютерної або віртуальної наочності сформульовано відтворення найбільш повного реального відображення дійсності засобами інформаційно-комп'ютерних технологій.

Базуючись на результатах теоретичного аналізу визначаємо, що на сучасному етапі зростає *педагогічна значущість* використання наочності в освітньому процесі початкової школи. По-перше, у процесі сприйняття стає можливим чуттєво відображувати дійсність, створювати наочний образ, який несе змістовну інформацію про предмет чи явище. Наочність дає можливість підкреслити особливості форми об'єктів у процесі розумової діяльності. У наочній формі надаються всі ознаки об'єктів, які можуть сприйматися безпосередньо та повністю ідентифікуватися на основі наявних знань. По-друге, принцип наочності може забезпечувати зв'язок теоретичного та емпіричного навчального матеріалу. Він здатний продукувати як перехід від конкретного до абстрактного, так і навпаки, – від абстрактного до конкретного. По-третє, у процесі спостереження предметів та явищ реальної дійсності здобувач виявляє відмінності та подібності між ними, визначає їх загальні характерні риси, узагальнює власні спостереження, створює поняття, формулює закони та правила, яким підпорядковані ці явища. Таким чином, «перероблені» враження перетворюються на поняття та абстрактні узагальнення. По-четверте, використання наочності сприяє засвоєнню здобувачами певних дій з урахуванням усвідомлення їх властивостей, оскільки, як зазначає І. Малафіїк (Малафіїк, 2014, с. 114), «коли говоримо про наочність, то маємо на увазі не предмет у цілому, а той його бік, його властивості, які підлягають вивченню, тобто об'єкт засвоєння».

Спираючись на аналіз наукових джерел (Малафіїк, 2014; Розуменко, 2000; Романюк, 2017; Савченко, 2013 та ін.), нами встановлено, що для успішного навчання здобувачів початкової освіти важливо подавати наочний матеріал враховуючи такі основні положення:

- відповідність наочності меті, завданням, які ставляться перед початковою освітою;
- відображення змістовних сторін дисциплін, що вивчаються;

- відповідність віковим особливостям здобувачів початкової освіти;
- опора на наочно-образне мислення, чуттєве сприйняття навчального матеріалу;
- подання інформації на сенсорно-моторному рівні;
- застосування на різних формах і методах організації процесу навчання;
- можливість застосовування при оцінці результатів навчально-пізнавальної діяльності.

Наукове осмислення досліджуваної проблеми передбачає формулювання дидактичних принципів використання наочності для навчання здобувачів початкової освіти. Науковці трактують дидактичні принципи «певною системою вихідних, ключових дидактичних вимог, положень до процесу навчання, реалізація яких забезпечує ефективність практичної діяльності» (Лозова, Троцько, 2002). Дослідник М. Фіцула стверджує, що принципи навчання, відображаючи істотний бік процесу навчання, є базисом для визначення правил навчання, які залежать від принципу навчання, конкретизують його, підкоряються йому та сприяють його реалізації. Вони виступають як практичні вказівки для використання в конкретній навчальній ситуації (Фіцула, 2002).

Нами окреслено *дидактичні принципи* використання наочності для навчання здобувачів початкової освіти, враховуючи представлені вище основні положення, зокрема:

1. Принцип *доцільності* використання наочності, який обумовлюється потребою полегшення процесу засвоєння здобувачами навчального матеріалу, розумового, морального, громадянського, естетичного виховання.

2. Принцип *відповідності* наочності меті, завданням, змісту, методам, що використовуються на уроці та організаційним формам навчання.

3. Принцип *науковості* передбачає відповідність наочності сучасному рівню розвитку педагогічної науки.

4. Принцип *доступності* вимагає при використанні наочності як засобу навчання враховувати закономірності вікового розвитку здобувачів, знання особливостей їх пізнавальної діяльності, організації освітнього процесу відповідно до їх рівня розвитку учнів.

5. Принцип *врахування кольору при подання інформації*. Доцільність та ефективність використання кольору пояснюється тим,

що колір запам'ятовується легше, ніж знак за рахунок його сприйняття здобувачем, забезпечуючи початкове синтетичне охоплення інформації та появу емоцій.

6. Принцип *розвитку просторових уявлень*. Наочність для здобувачів початкової освіти повинна встановлювати різного роду відносини між предметами та явищами, сприяти розвитку геометричного мислення школярів.

7. Принцип *«навчання у русі»* посилається на необхідність поєднання фізичного та розумового розвитку здобувачів початкової освіти, спрямування моторно-рухової активності у русло навчальної діяльності шляхом тематичного підбору ігор, танців, виготовлення дидактичних іграшок та посібників.

8. Принцип *варіативності* вимагає створення такої наочності, яку педагог міг би використовувати під час роботи з різними підручниками та навчальними посібниками.

9. Принцип *багатофункціональності*. Наочність виготовляється таким чином, щоб вона мали загальну основу, що дозволяє застосовувати її як на уроках математики, уроках української мови, так і інших предметів та у процесі проведення виховних заходів.

10. Принцип *послідовності* передбачає, що підготовку наочності, яка забезпечить послідовність і наступність у навчанні та сприятиме ретельно продуманому, обґрунтованому, логічному відображенню змісту навчального матеріалу, який викладатиметься здобувачам.

11. Принцип *конструктивності* наочності вимагає ретельного відбору навчального матеріалу, його чіткої структури, відповідності навчальному завданню, лаконічності, невеликого обсягу матеріалу, що моделюється.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, використання матеріальної, уявної та комп'ютерної або віртуальної наочності у навчанні забезпечить підвищення якості знань, умінь та навичок здобувачів початкової освіти, розширить виховні можливості освітнього процесу, дозволить розширити їх чуттєвий досвід, допоможе осмисленню теоретичних та практичних закономірностей.

Перспективи подальших розвідок в цьому напрямі полягають у наукових дослідженнях, пов'язаних із обґрунтуванням особливостей створення комплектів наочних посібників для початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

- Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. К.: Либідь (Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainian pedagogical dictionary*. K.: Lybid).
- Громовенко, В. В., Ярмолович, О. І. (2010). Засоби наочності в навчанні граматики англійської мови. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*, 1, 66-68 (Hromovenko, V. V., Yarmolovych, O. I. (2010). Means of visualization in teaching English grammar. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 1, 66-68).
- Коменский, Я.-А. *Великая дидактика*. 1989. URL: http://jorigami.ru/PP_corner/Classics/Komensky/Komensky_Yan_Amos_Velika_ya_didakt_izbr.htm#Тoc237611313 (Komensky, Y.-A. *Great Didactic*. 1989. URL: http://jorigami.ru/PP_corner/Classics/Komensky/Komensky_Yan_Amos_Velika_ya_didakt_izbr.htm#Тoc237611313).
- Лозова, В. І., Троцько, Г. В. (2002). *Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний посібник*. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків: «ОВС» (Lozova, V. I., Trotsko, H. V. (2002). *Theoretical foundations of education and training: a study guide*. Khark. state ped. University named after H. S. Skovoroda. Kharkiv: "OVS").
- Малафіїк, І. В. (2014). *Дидактика новітньої школи: навчальний посібник*. К.: Видавничий Дім «Слово» (Malafiik, I. V. (2014). *Didactics of the modern school: a study guide*. K.: "Slovo" Publishing House).
- Опачко, М. В. (2019). *Філософія сучасної освіти*. Ужгород: УжНУ (Orachko, M. V. (2019). *Philosophy of modern education*. Uzhgorod: UzhNU).
- Розуменко, А. (2000). Знаково-символьна наочність як засіб засвоєння геометричних знань. *Математика в школі*, 1, 26-27 (Rozumenko, A. (2000). Sign and symbolic visualization as a means of assimilating geometric knowledge. *Mathematics in school*, 1, 26-27).
- Романюк, А. А. (2017). Використання наочності у навчальному процесі початкової школи. *Young Scientist*, 10 (50), 534-538 (Romaniuk, A. A. (2017). The use of visualization in the educational process of primary school. *Young Scientist*, 10 (50), 534-538).
- Савченко, О. Я. (2013). *Дидактика початкової освіти*. К.: Грамота (Savchenko, O. Ya. (2013). *Didactics of primary education*. K.: Gramota).
- Стадник, О. О. (2013). Засоби навчання, як один з компонентів педагогічної системи. *Новий Колегіум*, 54-57 (Stadnyk, O. O. (2013). Teaching aids as one of the components of the pedagogical system. *New Collegium*, 54-57).
- Фіцула, М. М. (2013). Педагогіка: навч. пос. для студентів вищих пед. закладів освіти. Тернопіль: Навч. книга – Богдан (Fitzula, M. M. (2013). *Pedagogy: textbook for students of pedagogical higher education institutions*. Ternopil: Educational book – Bohdan).
- Фіцула, М. М. (2002). Основні принципи навчання. *Педагогіка*. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/50033-osnovn-printsipi-navchannya.html> (Fitzula, M. M. (2002). Basic principles of learning. *Pedagogy*. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/50033-osnovn-printsipi-navchannya.html>).

SUMMARY

Butenko Vita, Biler Oksana. The use of visualization in the educational process of primary school.

The article defines the most significant and widespread interpretations of the key research phenomenon – “visuality” and it is established that the concept of “visuality” is one of the fundamental didactic principles in the educational process, which is interpreted as a specific property of the mental image that arises in the processes of perception, memory, thinking and imagination when learning about the objects of the surrounding world. The philosophical and psychological-pedagogical essence of the principle of visibility in the educational process is traced. It is considered as the basis of understanding scientific knowledge and is an emotional-sensual phenomenon characterized by rationality, stability, and model certainty. The classification of visualization as a didactic element of learning, which scientists (I. Malafii, A. Rozumenko, A. Romaniuk, O. Savchenko, O. Stadnyk, M. Fitsula) systematized according to conventional features, has been clarified. The types of visualization are singled out and substantiated: material (objects and phenomena that, by directly affecting the senses, create a certain mental image, that is, an object offered to the subject in the form of an external object, properties, relations), imaginary (images of objects or phenomena that are not perceived at a specific moment, which are based on their past perception, that is, images of representation are images of memory) and computer or virtual (interactive flash animations, simulators, computer tests, virtual mini-laboratories, illustrated text tasks with audio accompaniment, multimedia presentations). The didactic functions that should be implemented by the specified types of visualization are disclosed: for material – familiarization of primary school pupils with real objects of nature, with phenomena and processes during experiments, observations, familiarization with facts, objects, phenomena through their reflection; for the imaginary – development of abstract thinking, promoting creation of an image of a certain concept, phenomenon, mental representations in the acquirers; for computer or virtual – reproduction of the most complete real reflection of reality by means of information and computer technologies. The didactic principles of using visualization for teaching primary school pupils are outlined: expediency, relevance, scientificity, accessibility, consideration of color when presenting information, development of spatial concepts, “learning in motion”, variability, multifunctionality, consistency, constructiveness.

Key words: *visuality, educational process, primary school, primary school pupils.*

UDC 159.964.26:37.011.3:159.923

Anton Vertel

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

ORCID ID 0000-0003-2247-7443

DOI 10.24139/2312-5993/2022.09-10/013-025

THE CONCEPT OF UPBRINGING IN THE CONTEXT OF INDIVIDUAL PSYCHOLOGY OF ALFRED ADLER

The generalized description of the theory and practice of education of A. Adler presented in the article is of particular relevance and significance. On the basis of the obtained data, it became possible to identify the prognostic value of A. Adler’s pedagogical theory, which was manifested both in the fact of its development during the period of the ideas and propositions put forward by him, and in its further development in modern conditions. The main provisions are: harmonization of the